

ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ СУЧАСНОЇ ПЕДАГОГІКИ ТА ОСВІТИ

УДК 373.2.011.3.-51

DOI <https://doi.org/10.32840/1992-5786.2019.64-1.4>**Л. В. Алексєєнко-Лемовська**кандидат педагогічних наук, доцент,
професор кафедри педагогіки і психології дошкільної освіти
Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова

ХАРАКТЕРИСТИКА ЗМІСТУ ТА ОСОБЛИВОСТЕЙ ФОРМУВАННЯ ОСОБИСТІСНОГО КОМПОНЕНТА МЕТОДИЧНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ ВИХОВАТЕЛІВ ЗАКЛАДІВ ДОШКІЛЬНОЇ ОСВІТИ

У статті розглянуто процес формування особистісного компонента методичної компетентності вихователів закладів дошкільної освіти, який визначається як система професійно зумовлених якостей особистості, педагогічних здібностей, мотивів, інтересів; виступає як потреба фахівця галузі дошкільної освіти в професійному самовдосконаленні. Автором введено поняття методичної компетентності як інтегральної багаторівневої професійно значущої характеристики особистості та діяльності педагога, що базується на результативному професійному досвіді; відображає системний рівень функціонування методологічних, методичних і дослідницьких знань, умінь, досвіду, мотивації, здібностей і готовності до творчої самореалізації в науково-методичній і педагогічній діяльності загалом, передбачає оптимальне поєднання методів професійної педагогічної діяльності. Визначено, що структура методичної компетентності як результат підготовки майбутніх вихователів закладів дошкільної освіти зумовлена її компонентами: ключовими, базовими, спеціальними й частково-професійними компетенціями, кожна з яких у своєму складі має особистісний аспект, який співвідноситься з уміннями, пов'язаними з психологічним аспектом особистості педагога: комунікативні, перцептивні, рефлексивні. Як елементи методичної компетентності педагога виокремлено методичне мислення, методична культура та методична творчість. Зазначено, що особистісний компонент методичної компетентності вихователів закладів дошкільної освіти відображає прояв ініціативи і творчості педагога, бажання брати участь у дослідницькій та експериментальній роботі в освітній організації, професійно-важливі якості особистості. Комплексний формат методичної компетентності полягає в тому, що включає в себе фундаментальні і специфічні знання, уміння, особистісні якості і також пов'язана з іншими компетенціями (професійно-комунікативна, соціально-психологічна, інформаційна). В основу методичної компетентності педагога входить придбаний синтез знань, умінь, навичок творчої педагогічної діяльності.

Ключові слова: особистісний компонент, методична компетентність, методичне мислення, методична культура, методична творчість.

Постановка проблеми. Методична компетентність є одним із найважливіших компонентів професійно-педагогічної компетентності педагога, охоплює галузь способів формування знань, умінь та встановлює залежність розвитку цієї компетентності від якості професійної діяльності. Загалом, методична підготовка педагога – це процес і результат оволодіння системою методичних знань, навичок і умінь та готовність до їх реалізації в професійній діяльності. В структурі професійно-педагогічної компетентності вихователя дошкільного закладу методичній компетентності належить провідна роль, оскільки її сформованість дає змогу вирішувати професійні завдання в процесі реалізації цілей освіти, виховання і розвитку дітей. Особистісний компонент методичної компетентності вихователів закладів дошкільної освіти

відображає прояв ініціативи і творчості педагога; його бажання брати участь у дослідницькій та експериментальній роботі в освітній організації; професійно важливі якості особистості.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Як складник професійної педагогічної компетентності, методична компетентність посідає особливе місце в роботах В.А. Адольфа, Н.В. Кузьміної, А.К. Маркової, Л.М. Мітіної. Окремі аспекти методичної компетентності визначають у своїх роботах Т.Н. Гущина, І.В. Дробишева, В.І. Земцова, Т.С. Полякова, Н.Л. Стефанова, Р.Р. Шахмарова. Формуванню методичної культури педагогів присвячено дослідження А.П. Карачевцева, С.Н. Татарінцева; вдосконаленню науково-методичної компетентності педагогів у процесі професійної діяльності – Т.А. Загрівної. Вивченням

проблеми методичної підготовки педагогів займаються В.Н. Абросімов, С.Г. Азаріашвілі, А.П. Артемов, Г.В. Бельтюкова, Л.Н. Буйлова, Ю.П. Вавілов, Н.Ф. Віноградова, О.Ф. Гагаріна, Л.П. Ільєнко, Н.Б. Істомина, Н.В. Карнаух, Т.Е. Кочарян, Д.Г. Левітес, І.В. Назарова, Д.С. Нестеров, Е.М. Нікітін, М.В. Николаєва, В.С. Овчиннікова, П.Е. Решетников, Т.А. Татукіна, С.В. Чадова, Л.І. Чернова, Р.Г. Чуракова, О.О. Штець.

Аналіз наукових досліджень дав змогу виявити відмінний погляд на складники методичної компетентності педагога. О.Л. Зубков, досліджуючи складники методичної компетентності педагога, виділив такі її елементи: методичне мислення особистісного компонента, методичну культуру діяльнісного компонента і методичну творчість когнітивного компонента [4].

Мета статті – розглянути зміст та особливості формування особистісного компонента методичної компетентності вихователів закладів дошкільної освіти.

Виклад основного матеріалу. Методична компетентність визначає здатність і готовність до цілеспрямованого, планомірного образу дій під час виконання професійних завдань, вирішення проблем. Самостійно вибираються, застосовуються й удосконалюються вивчені методи мислення і способи роботи або стратегії вирішення для подолання робочих завдань і проблем. Методична робота охоплює також самостійну організацію й оцінку, що вимагає особистісної ініціативи і творчості.

Як зазначає В.А. Адольф, методична компетентність є «розгорнутою системою знань із питань конкретної побудови викладання тієї чи іншої дисципліни». Поряд із пізнавальним складником учений виділяє діяльнісний і особистісний компоненти методичної компетентності: компетентним, на думку В.А. Адольфа, слід називати педагога, який добре володіє методикою викладання і до того ж чітко визначає своє ставлення до різних методичних систем, що володіє своїм індивідуальним стилем діяльності в методиці [1]. Методична компетентність розглядається також як спеціальна компетентність, яка реалізує базові та ключові компетентності щодо специфіки професійної педагогічної діяльності. Наприклад, у контексті педагогічної діяльності методична компетентність у Н.В. Кузьміної визначається як один з основних елементів професійної компетентності педагога і включає в себе компетентність у галузі способів формування знань, умінь і навичок в учнів [6].

Компетентність являє собою інтегративний ресурс, який забезпечує успішну діяльність завдяки засвоєним теоретичним і практичним знанням, що сприяє, загалом, досягненню кінцевих цілей здійснюваної діяльності в різних соціально

значущих сферах. Охоплює когнітивний, операційно-технологічний, етичний, соціальний, мотиваційний, поведінковий складники, містить результати навчання, систему ціннісних орієнтацій [3].

Структура компетентності фахівця передбачає досвід (знання, вміння, навички), спрямованість (потреби, цінності, мотиви, ідеали), якості (здатність до саморозвитку, адаптації, масштабування інтеграції та перенесення знань із однієї галузі в іншу, інтерпретації набутих знань, синергетичних проявів). Структура методичної компетентності як результат підготовки майбутніх вихователів закладів дошкільної освіти зумовлена її компонентами: ключовими, базовими, спеціальними й частково-професійними компетенціями, кожна з яких у своєму складі має когнітивний, діяльнісний та особистісний аспекти.

Компетенції – більш вузькі та конкретні компоненти теоретичних і практичних знань, засвоєні конкретні стратегії, накопичені для вирішення часткових завдань і досягнення проміжних цілей діяльності, які входять у компетентності як часткове до цілого. Сукупності фахових компетенцій за певними ознаками допомагають по-новому підійти до розроблення структури інтегрованих умінь поліпредметного змісту та методики їх формування [2].

Отже, структуру методичної компетентності педагога неможливо розглядати без особистісного компонента. «... Особистість» – це суб'єкт діяльності, що виробляє новий матеріальний або духовний продукт. Провести такий новий продукт означає здійснити акт творчості. Тому поняття «особистість» і «творчість» невіддільні одна від одної» [7]. Діяльність педагога неповноцінна, якщо вона будується на відтворенні одного разу засвоєних методів роботи. Це «не сприяє розвитку особистості самого педагога. Без творчості немає педагога – майстра» [8].

Деякі дослідники (А.А. Хуторський) виділяють такий вид компетенції, як «компетенція особистісного самовдосконалення», спрямована на освоєння фахівцем способів фізичного, духовного та інтелектуального саморозвитку, емоційної саморегуляції та самопідтримки [9]. Реалізація цього компонента, на думку вченого, виражається в розвитку, перш за все, необхідних особистісних якостей, і на цій основі поведінки. Л.І. Анциферова розуміє професійну компетентність як сукупність професійних властивостей. А.К. Маркова в структурі професійної компетентності виділяє блок особистісних особливостей, що забезпечують оволодіння педагогом професійними знаннями і вміннями. Важливість і значущість цього компонента також знаходить своє підтвердження в дослідженнях К.А. Абульханової-Славської, Г.А. Бокаревої, А.А. Деркач, Н.В. Кузьміної, Г.Н. Петрової, О.М. Шиянова.

Особистісний компонент методичної компетентності вихователя закладу дошкільної освіти співвідносимо з уміннями, пов'язаними з психологічним аспектом особистості педагога: комунікативні, перцептивні, рефлексивні. Педагог повинен створювати і постійно вдосконалювати свою педагогічну концепцію, освоювати та, якщо потрібно, виробляти нові методи педагогічної діяльності.

Будь-яка людина в професійній діяльності зможе досягти все більш високих рівнів майстерності, освоюючи все нові способи діяльності та вирішуючи все більш складні завдання. З уміннями, пов'язаними з психологічним складником особистості, співвідноситься саме особистісний компонент методичної компетентності педагога.

Найбільш важливим напрямом складників розвитку особистісного компонента методичної компетентності педагога є розвиток його методичного мислення і методичної культури.

Під методичним мисленням педагога розуміємо особливості розумової діяльності, зумовлені характером і видом професійної праці. Методичне мислення педагога не слід ототожнювати з філософським, логічним і навіть загальнопедагогічним. Методичне мислення – це певне бачення педагогом процесу конструювання й організації навчання, бачення дітей; явище багаторівневе, тому що в ньому відображаються конкретні установки, психолого-педагогічні знання, професійно-особистісні якості, способи розумових і практичних дій.

Головне в методичній роботі – раціональна й ефективна організація діяльності дітей із метою оптимального навчання, виховання і розвитку особистості кожного з них, враховуючи, що інтелект у людини єдиний і єдині механізми мислення, але різні форми розумової діяльності, оскільки різні завдання стоять в тому чи в іншому випадку перед розумом людини.

Специфіка методичного мислення педагога визначається тим, що це не тільки пізнавальний, але і конструктивно-перетворювальний процес. Найважливішою рисою цього виду мислення є осмислення кожної навчально-виховної ситуації, оперативний вибір і реалізація оптимального варіанта її вирішення в межах методичної культури педагога.

Найважливішою характеристикою особистості є її спрямованість, а найбільш істотним показником професійної спрямованості педагога постає усвідомлення ним своєї діяльності як безперервного процесу розв'язання педагогічних завдань із метою розвитку особистості дитини.

Якщо ми розглядаємо методичну роботу педагогів, то тут особливу роль відіграє сформованість методичного мислення. Тому поряд із такими якостями, як цілеспрямованість, концентрованість, гнучкість, об'єктивність, рішучість, науковість, діалектичність, логічність, особливу роль у вирішенні педагогом розумових завдань відіграє творчий

характер мислення. Аналіз наукових джерел показав, що структура педагогічного мислення передбачає продуктивне, аналітичне, репродуктивне, творче та методичне мислення.

Основними складниками методичної компетентності є творче і методичне мислення. Практика і досвід показали, що основними показниками розвитку методичної компетентності педагогів може служити рівень розвитку методичного та творчого мислення, що проявляється в способах постановки і вирішення навчально-професійних завдань управління навчання і виховання особистості. Особливості методичного мислення зумовлені також загальною стратегією педагогічної роботи, її «надзавданням», яке полягає в тому, щоб, включивши дитину в діяльність і спілкування, зробити її суб'єктом цієї діяльності. При цьому поняття «методичне мислення» відображає не тільки особливості розумової діяльності педагога, а й професійну специфіку його сприйняття, уваги, уяви, пам'яті, а також особливості його емоційно-вольової сфери. Рівень сформованості методичного мислення дає змогу охарактеризувати ступінь методичної компетентності педагога.

Методична культура є інтегрованим показником ефективності педагогічної діяльності, виступає як суб'єктний аспект професійної діяльності педагога, здатність узагальнювати методичний досвід у своїй діяльності. Методична творчість розглядається як майстерність і мистецтво, зумовлене індивідуальністю педагога, вмінням формувати і розвивати знання, зацікавити наукою [4]. Це вища форма активності та творчої самостійності, стимул й умова вдосконалення освітнього процесу, передумова для виникнення нових методичних ідей і шляхів їх вирішення.

Формується методична культура, як вважають дослідники (Г.В. Абросимова, В.Л. Бенін, І.Ф. Ісаєв, Н.В. Сєдова та низка інших), за максимального прояву творчості. Методична культура – це і майстерність, і мистецтво, зумовлені індивідуальністю педагога, вмінням формувати і розвивати знання, зацікавити майбутніх вихователів наукою.

К.Д. Ушинський підкреслював, що педагогічна діяльність – один із видів мистецтва, яке вимагає від педагога високорозвиненого творчого мислення. Педагог, який поєднує в собі методичне мислення, методичну культуру і методичну творчість, здатний створювати нові інноваційні методичні продукти, необхідні педагогічній громадськості. Поєднання всіх цих якостей дає змогу стверджувати, що у педагога сформована методична компетентність, він орієнтується в змінах, які відбуваються в цей час в освіті.

Змістовною характеристикою особистісного компонента методичної компетентності є ціннісно-сміслова цілісність особистості фахівця; ціннісно-сміслові ставлення до дитини, до себе, до

професії, а також професійно-педагогічна спрямованість, що виявляється в комплексі гуманістичних особистісних якостей.

Професійно-педагогічна компетентність розглядається як особистісна характеристика, характеристика професіонала, що володіє комплексом професійно-особистісних якостей [5]. Професійні якості особистості є основою професійної компетентності. Значущість цієї структурної ланки професійно-педагогічної компетентності підкреслюють, перш за все, прихильники аксіологічного, акмеологічного та особистісно-орієнтованого підходів до розгляду проблеми професійної компетентності.

Особистісний компонент передбачає таке: гуманістичну спрямованість; організаторські здібності; комунікативні здібності; відповідальність; віру у свої сили і потенційні можливості дітей; педагогічну націленість на кінцевий результат; діяльну любов до дітей, пошук ефективних шляхів співпраці з ними; мобільність; креативність; готовність допомогти колегам по роботі; технологічну усвідомленість педагогічних дій; ставлення педагога до самого себе, свого особистого і професійного розвитку.

Вбирає особистісний компонент такі професійно-особистісні якості, як: суб'єктність (саморозвиток, самоконтроль і самооцінка процесу саморозвитку), самостійність, активність, відповідальність, креативність і педагогічні здібності (академічні, дидактичні, конструктивні, комунікативні, креативні, організаторські, рефлексивні, здатність педагога до перетворення, удосконалення в освітньому закладі).

Формування особистісного компонента методичної компетентності вихователя закладу дошкільної освіти відбувається поетапно. Виділяються такі рівні: практико-імітувальний, комбінувально-продуктивний, науково-творчий (відповідно до рівнів професійної підготовки); теоретичне моделювання – проєктування – конструювання та впровадження в практику (відповідно до етапів конструктивної діяльності педагога); змістовний, квазіпрофесійний, професійно-діяльнісний; введення в професію, теоретико-конструктивний і теоретико-практичний.

Висновки і пропозиції. Отже, зміст особистісного компонента методичної компетентності вихователів закладів дошкільної освіти визначає система сформованих професійно зумовлених якостей особистості, педагогічних здібностей, мотивів, інтересів, що визначають позицію педагога (авторитарна чи гуманна), його педагогічну спрямованість (мотивація на самоактуалізацію індивідуальності вихованців; спрямованість на себе як потреба в професійному самовдосконаленні; спрямованість на глибоке оволодіння сучасними методиками та технологіями), педагогічна рефлексія.

Формування особистісного компонента компетентності вихователя розкриває як загальнолюд-

ські, так і професійно-орієнтовані особистісні якості фахівця: загальнолюдські особистісні якості (любов до дітей, доброта, милосердя, співчуття, чуйність, емоційна чуйність, співпереживання, співчуття, безкорисливість, альтруїзм), професійно-орієнтовані особистісні якості (врівноваженість, витримка, терпіння, терпимість, самоконтроль, самовладання, гнучкість мислення, стресостійкість, професійна мобільність, психолого-педагогічна пильність, спостережливість, професійна працездатність, самовідданість, соціальна активність).

Наведені особистісні характеристики вписуються в загальний перелік професійно-особистісних якостей фахівця в галузі дошкільного виховання і в кінцевому підсумку зумовлюють специфіку прояву та зміст особистісного компонента методичної компетентності.

Перспективу подальших розвідок убачаємо у визначенні характеристик і компонентного складу методичної компетентності вихователів закладів дошкільної освіти у системі неперервної освіти.

Список використаної літератури:

1. Адольф В.А. Обновление процесса подготовки педагогов на основе моделирования профессиональной деятельности. Красноярск, 2005. 212 с.
2. Андрущенко В.П., Бондар В.І. Модернізація педагогічної освіти відповідно до викликів ХХІ століття. *Науковий вісник Миколаївського державного університету імені В.О. Сухомлинського. Серія: Педагогічні науки.* 2010. Вип. 1.28. С. 12–20.
3. Глузман О.В. Базові компетентності: сутність та значення в життєвому успіху особистості. *Педагогіка і психологія.* 2009. № 2. С. 51–60.
4. Зубков А.Л. Развитие методической компетентности учителей в условиях модернизации общего образования : автореф. дисс. ... канд. пед. наук. Екатеринбург, 2007. 22 с.
5. Мурована Н.Н. Компетентність педагога як важлива умова його професійної діяльності : методичний посібник. Севастополь : Рибзст, 2006. 24 с.
6. Кузьмина Н.В. Профессионализм личности преподавателя и мастера производственного обучения. Москва : Высшая школа, 1990. 117 с.
7. Особистість у розвитку: психологічна теорія і практика : монографія/за ред. С.Д. Максименка, В.Л. Злиwkова, С.Б. Кузікової. Суми : Вид-во СумДПУ імені А.С. Макаренка, 2015. 430 с.
8. Сисоева С.О. Основи педагогічної творчості вчителя : навчальний посібник. Київ : ІСДОУ, 1994. 112 с.
9. Хуторской А.В. Ключевые компетенции как компонент личностно-ориентированной парадигмы образования. *Народное образование.* 2003. № 2. С. 58-64.

Aleksieienko-Lemovska L. Characteristics of content and features of the formation of the personal component of methodical competency of preschool education

The article analyzes the content of the personal component of the methodical competence of the teachers of pre-school educational institutions in the system of continuous education and notes that it reflects the manifestation of the initiative and creativity of the teacher, the desire to participate in research and experimental work in educational institution, professional and important qualities of the individual; correlates with the skills associated with the psychological aspect of the personality of the teacher: communicative, perceptual, reflexive. The concept and components of methodical competence are introduced. The elements of methodical competence of the teacher are considered namely methodical thinking, methodical culture and methodical creativity.

Methodological competence of teachers in preschool educational institutions is an integral multilevel professional meaningful characterization of teacher's personality and activities, which is based on effective professional experience; it displays the system level of functioning for methodological, teaching and research knowledge, skills, experience, motivation, abilities and readiness to the creative fulfillment in scientific, methodological and pedagogical activity in general, provides the best combination of professional practices in teaching activity.

The structure of the competence of the specialist involves experience (knowledge, skills), orientation (needs, values, motives, ideals), quality (ability to synergetic manifestations, adaptation, scaling and interpretation, self-development, integration, transfer of knowledge from one branch to another).

The structure of methodical competence as the result of the training of future educators of pre-school institutions is due to its components being the key, basic, special and partly professional competencies, each of which has a cognitive, activity and personal aspect.

The personal component is a system of professionally determined qualities of the personality, pedagogical abilities, motives, interests that determine the position of the teacher (authoritarian or humane), his pedagogical orientation (for the child, the leading motive of which is the care of maximal self-actualization of his personality, self-directedness acting as the need for professional self-improvement, the focus on ever more profound mastery of the subject), pedagogical reflection.

The personal component includes: humanistic orientation; organizational skills; communicative abilities; responsibility; belief in the strength and potential of children; pedagogical focus on the end result; active love for children, search of effective ways of cooperation with them; mobility; creativity; readiness to help colleagues at work; technological awareness of pedagogical actions; the attitude of the teacher to himself, his personal and professional development.

Key words: *personal component, methodical competence, methodical thinking, methodical culture, methodical creativity.*